

Ruotsinsuomalaiset ikääntyvät — palaavatko eläkeläiset?

Suomen ja Ruotsin välinen muuttoliike on viimeiset seitsemän vuotta ollut Suomelle paluuvoittoista. Tuona aikana (1981-1987) Ruotsista on muuttanut Suomeen yli 60 000 ja päinvastaiseen suuntaan noin 35 000 henkilöä. Huipussaan paluumuutto oli vuonna 1982. Tällä hetkellä (1988) muuttoliike on lähes tasapainossa ja jatkunee lähivuosina samanlaisena muuttajien vuosittaisen määrän ollessa noin 4 000-5 000 henkilöä kumpaankin suuntaan (SOS: Be 1981-87; ks. liitekuvio s. 15).

Paluumuutto on vaikuttanut melko vähän Ruotsissa asuvan suomalaisväestön määrään. Vuoden 1987 lopussa siellä asui noin 224 000 Suomessa syntynyttä henkilöä ja lähes 100 000 heille siellä syntynyttä lasta. Kaikkiaan Ruotsissa siis asui tuolloin noin 320 000 ensimmäisen ja toisen polven suomalaista. Näistä 130 000 oli edelleen Suomen kansalaisia. (SOS: Fo 1987.)

Ruotsinsuomalaisten ikärakenne vanhenee

Mikäli muuttajien määrä ja ominaisuudet pysyvät tulevaisuudessa samanlaisina kuin vuonna 1985, vähenee Ruotsissa asuvan **Suomessa syntyneen** väestön määrä noin 200 000:een vuosituhannen vaihteeseen mennessä (Reinans 1988; ks. liitekuvio s. 15). Samalla se vanhenee selvästi nopeammin kuin Ruotsin ja Suomen kantaväestö. Tähän on syynä lähinnä



Jouni Korkiasaari on ollut Siirtolaisuusinstituutissa tutkijana vuodesta 1980 lähtien. Artikkelin perustuu osittain hänen vuonna 1986 valmistuneeseen tutkimukseensa 'Paluumuuttajat sosiaali-, terveys- ja työvoimapalveluiden käyttäjinä'.

se, että 1980-luvun voimakas paluumuutto on vähentänyt erityisesti keski-ikäisten ja sitä nuorempien ruotsinsuomalaisten määrää. Uutta samanikäistä tai nuorempaa väestöä ei kuitenkaan ole vastaavasti tullut tilalle, koska Ruotsiin muutto on ollut vähäistä. Tällä hetkellä vanhusten suhteellinen osuus on kuitenkin ruotsinsuomalaisissa vielä selvästi pienempi kuin maiden kantaväestöissä.

Vanhussiirtolaiset

Ruotsissa asuu nykyisin lähes 20 000 eläkeikässä olevaa (yli 65-vuotiasta) Suomessa syntynyttä henkilöä. Määrä on lisääntynyt noin 1 000:lla vuosittain. Myös ennen-

aikaiseläkkeellä olevia on runsaasti. Heidän määrästään ei kuitenkaan ole tarkkoja tilastoja. Erään selvityksen mukaan Tukholman läänissä asui vuonna 1983 yhteensä noin 5 200 suomensyntyistä henkilöä, jotka olivat ennenaikaiseläkkeellä tai pitkäaikaissairaita (långtidssjukskrivna) eli lähes saman verran kuin läänissä oli eläkeikäisiä suomalaisia (5 900). Koska lähes puolet ruotsinsuomalaisista asuu Tukholman läänissä, voidaan olettaa, että suhde on suunnilleen sama myös koko maassa. Näin ollen Ruotsissa nykyisin asuvien eläkeikäisten, ennenaikaiseläkkeellä olevien ja pitkäaikaissairaiden suomalaisten määrä olisi yhteensä yli 30 000. (SOS: Fo 1987; Invandrare i Stockholm län 1985.)

Vanhuspalaajia noin 200 vuodessa

Maiden välillä muuttaneissa on ollut melko vähän eläkeikäisiä henkilöitä. 1970-luvulla heitä oli Ruotsiin muuttaneissa suunnilleen saman verran kuin Suomeen muuttaneissakin: noin 130-150 henkilöä vuosittain kumpaankin suuntaan. 1980-luvulla tilanne on kuitenkin muuttunut siten, että palanneissa heitä on ollut noin puolet enemmän kuin lähteneissä Suomeen tulleissa noin 200 ja Ruotsiin meneissä noin 90 henkilöä vuosittain. Lähivuosina ei ole odotettavissa suuria muutoksia. Kysymys on korkeintaan muuttaman kymmenen henkilön vuosittaisesta vaihtelusta. (SOS: Be 1970-87.)

Muuttaneiden ja Ruotsissa asuvien eläkeikäisten määristä voidaan päätellä, että suurin osa ruotsinsuomalaisista eläkeläisistä jää pysyvästi Ruotsiin. Tähän viittaa sekin, että lähes 80 prosenttia heistä on vaihtanut kansalaisuutta. Olettamusta vahvistavat myös tutkimukset. Esimerkiksi Haavio-Mannilan tutkimuksessa (1986) alle neljäsosa Tukholmassa asuvista suomalaiseläkeläisistä oli halukas palaamaan kotimaahansa. Heistäkin vain harvalla arvioitiin olevan realistiset edellytykset muuttoon.

Pelko toimeentulon heikkenemisestä on usein esteenä Suomeen paluulle. Sen vuoksi monet eläkkeellä olevat ruotsinsuomalaiset ovat paluun sijasta muuttaneet lähellä Suomen rajaa sijaitseviin Pohjois-Ruotsin kuntiin, erityisesti Haaparantaan. Vaikei tämä muuttoliike vielä nykyisin ole kovin suurta (50—100 henkilöä vuosittain), se voi kuitenkin eläkeläisten määrän nopeasti lisääntyessä kasvaa huomattavasti lähivuosina.

Paluun esteet ja ongelmat

Muutto on ihmiselle suuri 'voimainkoetus', joka vielä korostuu erityisryhmien kuten vanhusten kohdalla. Reaaliset edellytykset muutolle saattavat olla vähäiset. Kaikilla vanhuksilla ei ehkä ole edes paikkaa mihin muuttaa, kun entinen kotikunta tai sukulaiset eivät halua ottaa heitä hoidettavakseen. Monet vanhukset eivät myöskään halua joutua eroon Ruotsissa asuvista lapsistaan ja lapsenlapsistaan. Lisäksi Ruotsin hyvä sosiaaliturva ja terveydenhoito sekä muuton rasittavuus saattavat tehdä Ruotsiin jäämisestä houkuttelevamman vaihtoehdon. Paluun pohdiskelu lieneekin monille vain jonkinlaista ajatusleikkiä, joka antaa tilaisuuden nostalgisiin muistelmiin ilman, että muuttoa sen vakavammin harkittaisiin.

Pelko eläkkeiden pienenemisestä on yksi keskeisimmistä paluun esteistä. Vaikka eläkkeet ilmeisesti usein laskevatkin, saattaa pudotus silti olla todellisuudessa vähäisempi kuin yleisesti uskotaan eikä sillä toimeentulon kannalta välttämättä aina ole kovin suurta merkitystä. Monet muut tekijät saattavatkin olla paljon ratkaisevampia paluun esteitä, ne vain ovat 'syvemmillä' ja siten vaikeammin hahmotettavissa. Yleensä muutor estyminen, kuten itse muuttokin, perustuu monen eri tekijän yhteisvaikutukseen, ja tällöin on vaikea sanoa mikä niistä on tärkein tai ratkaisevin.

Niillä, jotka mahdollisista esteistä huolimatta muuttavat Suomeen, on vastas-

saan monenlaisia ongelmia. Ne ovat pääosin samanlaisia kuin muillakin palaajilla ja liittyvät lähinnä toimeentuloon, henkiseen sopeutumiseen ja käytännön asioiden järjestelyihin. Vanhusten kohdalla ongelmat kuitenkin usein korostuvat heikentyneen terveyden ja henkisen vireyden vuoksi. (Korkiasaari 1986.)

Käytännön ongelmat

Jokainen muuttaja joutuu muuton eri vaiheissa suorittamaan suuren määrän erilaisia käytännön järjestelyjä ja asioimaan sen vuoksi mm. eri viranomaisten luona. Heillä on kuitenkin usein puutteelliset tiedot tarjolla olevista palveluista ja Suomen oloista yleensä. Tähän voivat olla syynä väärinkäsitykset ja muuton huono valmistelu, mutta joskus myös viranomaisten antamat virheelliset tiedot. Tiedotuskaan ei laajuudestaan huolimatta tavoita kaikkia muuttajia eikä se aina ole ajan tasalla.

Monien palaajien, varsinkin vanhusten, on vaikea ymmärtää viranomaisten jakaman kirjallisen informaation kielellisiä 'koukeroita'. Tämä koskee erityisesti eläkesäädöksiä, joista asiantuntijoidenkin on usein vaikea saada selvää. Tästä aiheutuu helposti väärinkäsityksiä ja katkeruutta viranomaisia kohtaan.

Tietojen puutteellisuus ei koske pelkästään palaajia, vaan myös viranomaisia, joilla on yleensä vain vähän kokemusta palaajista. Tästä syystä asiakkaat ohjataan helposti 'luukulta toiselle'. Suomen viranomaisilla on toisaalta vähemmän taloudellisia voimavaroja palvelujen antamiseen kuin Ruotsin viranomaisilla. Tätä kaikki palaajat eivät ymmärrä ja ovat siksi tyytymättömiä saamiinsa palveluihin.

Osa palaajista sanoo tottuneensa Ruotsissa parempiin palveluihin ja haluaisi samanlaista palvelua myös kotimaassa. Ruotsissa heitä on autettu enemmän 'kädestä pitäen' samalla kun asioiden hoito on ollut siellä yksinkertaisempaa ja joustavampaa. Suomessa heiltä vaaditaan

enemmän omaa aktiivisuutta. Asioiden hoitoa hankaloittaa lisäksi se, että viranomaiset tarvitsevat päätöksenteossaan erilaisia todistuksia ja muita asiakirjoja Ruotsista. Palaajilla ei useinkaan ole niitä mukanaan. Niiden hankkiminen jälkikäteen Ruotsista on luonnollisesti hidasta ja kielivaikeuksien vuoksi muutenkin hankalaa. Yksi asioiden käsittelyä vaikeuttava tekijä on myös se, että viranomaisten välinen yhteistyö sekä maan sisällä että maiden välillä on vähäistä.

Asunnon hankkiminen on usein vaikea ongelma. Jopa oman asunnon ostaminen voi estyä, jos muuttaja on Ruotsin kansalainen, sillä useimpien asuntoyhtiöiden säännöt kieltävät osakkeiden myymisen ulkomaalaisille. Kunnat taas ovat vastahakoisia tarjoamaan palvelujaan muuttajalle, jos hänellä ei ole kunnassa pysyvää asuntoa. Tästä aiheutuu ongelmia erityisesti silloin, kun vanhus hakeutuu suoraan laitoshoittoon, esimerkiksi vanhainkotiin. Silloin kun kysymyksessä on vain vanhuksen hoito Suomessa, ei varsinainen muutto, on lähettävä kunta Ruotsissa velvollinen maksamaan hoidosta aiheutuvat kulut.

"Kun olen eläkkeellä niin kun asuin vielä Ruotsissa olin siellä jo asuntojonossa Suomeen vuoden verran ja sitten muutin tänne Suomeen ja sain väliaikaisasunnon jossa ei ole mitään pesumahdollisuuksia. Niin saan vieläkin jonottaa asuntoa vaikka nykyinen on jo todettu minun terveydelleni haitalliseksi. Että olen alkanut harkita takaisin muuttoa Ruotsiin jossa olen terve tullut takaisin ja saan paremman asunnon vaikka olen eläkeläinen ja suomalainen."
(Nainen, 65 v.)

Käytännön järjestelyissä ilmeneviä ongelmia voidaan vähentää mm. helpottamalla 'paperisotaa', lisäämällä viranomaisten välistä yhteistyötä ja koulutusta, perustamalla muuttajille erityinen yhdyshenkilöverkosto sekä parantamalla tiedotusta.

Toimeentulo-ongelmat

Eläkkeiden oletetaan yleensä pienenevän huomattavasti Ruotsista Suomeen muutettaessa. Asiaa ei kuitenkaan ole tarkemmin tutkittu. Korkeintaan on tehty kummankin maan eläkesäädöksiin perustuvia teoreettisluonteisia laskelmia. Eläkkeiden määräytymisperusteet ovat kuitenkin monimutkaisia ja vaihtelevat suuresti eri henkilöiden kohdalla. Tästä syystä on vaikeaa ilman tapauskohtaista tutkimusta todeta, pienenevätkö eläkkeet muutettaessa ja jos, niin kuinka paljon ja kuinka monen muuttajan kohdalla. Lisäksi on otettava huomioon, että eläkeläisen toimeentuloon vaikuttavat myös muut yhteiskunnalliset tulonsiirrot, kuten asumistuki. (Ks. Vanhus muuttajana ... 1985.)

"Täytyy olla valtavan rikas eläkeläinen, joka muuttaa Ruotsista tänne. Sain siellä 1300 kr asuntotukea kk. Laskekaa paljonko olen tällä aikaa köyhtynyt, kun en saa asuntotukea nyt, ainakaan vielä, vuokrani on 1000 mk/kk. Olen asunut nyt toista vuotta täällä. Minä olen niin katkera ja halveksin tuollaista touhua. Olen ollut Ruotsissa jo 10 vuotta eläkkeellä." (Nainen, 66 v.)

"En osaa ehdottaa muuta, kun että eläke on liian pieni olen väliinputoaja. 15 vuotta meni hukkaan työvuosista josta eläke ei kasvanut. Olen velkaa asunnostani jonka ostin tänne tultuani. Saan molemmista maista eläkkeen. Ruotsista tuleva eläke hupenee kun se on alhaisempi Suomen markkaa." (Nainen, 67 v.)

Eläkesäädösten monimutkaisuus aiheuttaa runsaasti väärinkäsityksiä ja tyytymättämyyttä. Joissakin tapauksissa eläkkeiden verotus saattaa muodostua kohtuuttomaksi, kun veroa joudutaan maksamaan molempiin maihin. Yhteispuhjoismainen sosiaaliturvasopimus ottaa kyllä periaatteessa varsin hyvin huomioon muuttajan edun. Käytännön tasolla sopimuksen "henki" ei kuitenkaan aina toteudu.

"Miksi ei verotoimistosta voida selkeästi sanoa vieläkö menee veroa tulosta, joka tulee Ruotsista (työeläke). Kun Ruotsista saadusta tulosta on vero maksettu Ruotsiin. Niin vieläkö Suomessa verotetaan tästä tulosta (lähdevero). Jos niin, kuinka paljon? Yrityksistäni huolimatta en ole saanut selkeätä tietoa. Miten ne sitten verottaa, kumminkin, kun kukaan verotoimistosta ei voi antaa ennakkotietoa. ...Miten voi näin olla, tärkeässä asiassa. Kantani on se, että Ruotsin tulosta vielä verotetaan Suomessa. Niin sitten on pakko muuttaa Ruotsiin. Onhan järjetöntä maksaa, kaksinkertaista veroa." (Mies, 69 v.)

Sairaseläkkeellä olevat ovat eräissä tapauksissa menettäneet Ruotsissa saamiinsa eläke-etuja, kun sairauden aiheuttama työkyvyn alentuminen on Suomessa arvioitu vähäisemmäksi kuin Ruotsissa.

"Suomessa ne (ennenaikaiseläkepaperit) eivät kelvanneet koska olen kotona enkä työssä niin en saa eläkettä Suomessa. Mies jouti työkyvyttömyyseläkkeelle 4 vuotta sitten. Taloudellinen rahatilanne laski näinollen. Ruotsissa hyväksyttiin eläkkeelle Suomessa ei. Elämme yhdellä eläkkeellä." (Nainen, 54 v.)

Toivottavaa tietenkin olisi, ettei eläke ainakaan pienenisi maasta toiseen muutettaessa. Tämä edellyttäisi nykyisen sosiaaliturvasopimuksen tarkistamista. Eräs mahdollisuus olisi se, että eläkkeessä mahdollisesti tapahtuvan pudotuksen maksaisi lähtömaa. Tämäkin olisi sille edullisempaa kuin eläkeläisten jääminen pysyvästi maahan. Eläkeläisille se puolestaan antaisi todellisen valinnanvapauden.

"Esitän, että Ruotsista saatu eläke-etu saataisiin saman suuruisena Suomeen tai että Suomessa maksettaisiin saman suuruinen kansaneläke osuus mikä se on saatu Ruotsista eläkettä määrättäessä."

Sekä rintamamiehille maksettaisiin rintamalisä Ruotsin kansaneläkkeen saajalle.” (Mies, 63 v.)

Vähävaraisille vanhuksille saattavat myös muutosta aiheutuvat ylimääräiset kustannukset aiheuttaa suuria vaikeuksia. Epäkohtana voidaan pitää sitä, että vanhuksset eivät ole oikeutettuja muuttoavustuksiin kuten työssäkävät. Tähän liittyen olisikin tutkittava, voitaisiinko tilapäisiin toimeentulovaikeuksiin esimerkiksi eläkepäätöksen viivästymisen vuoksi joutuneille perustaa erityinen muuttoturvarahasto.

”Toivoisin, että ottaisivat paremmin huomioon myöskin vanhemmat henkilöt, jotka eivät kelpaa työmarkkinoille enää, esim. heille myöskin muuttoavustukset. Jouduin ottamaan lainaa viisi tuhatta pankista täällä Suomessa muuttoon ja elämisen aloittamiseen. On kova paikka maksaa takaisin.” (Nainen, 56 v.)

Sopeutumisongelmat

Muutto on tapahtuma, joka aiheuttaa lyhyen ajan sisällä monenlaisia muutoksia ihmisen elämässä. Vaikka ne eivät kaikkien kohdalla olekaan samanlaisia, on useimpien muuttajien elämäntilanne ainakin jonkin aikaa ennen ja jälkeen muuton tavanomaista vaikeampi. Elämänmuutoksista aiheutuu eriasteisia henkisiä paineita, joista selviäminen riippuu sekä näiden muutosten määrästä ja laadusta että muuttajan itsensä ominaisuuksista ja voimavaroista. Tärkeää on myös se tuki, jota hänen lähimmäisensä ja muu ympäristönsä (mm. viranomaiset) pystyvät hänelle antamaan.

Tietynasteinen henkinen stressi ja vieraantuneisuuden tunne on varmasti muuttossa väistämätöntä varsinkin silloin, kun poissaolo kotimaasta on kestänyt kauan. Näin on usein juuri vanhusten kohdalla. Toisaalta sopeutuminen on yleensä vaikeinta henkilöille, joilla elämisen aineelli-

set edellytykset ja terveys ovat heikoimmat. Tämäkin koskee erityisesti vanhuk-
sia.

Vanhuspalaajien henkiseen sopeutumiseen on viranomaistoimenpitein melko vaikeaa vaikuttaa, koska sen syyt ovat moninaisia ja liittyvät paljolti ihmissuhteisiin. Sitä voidaan kuitenkin huomattavasti edesauttaa turvaamalla vanhuksille elämisen perusedellytykset: riittävä taloudellinen toimeentulo ja tyydyttävät asunto-olot sekä tarvittavat kotipalvelut ja terveydenhoito.

Koska suurin osa ruotsinsuomalaisista eläkeläisistä jää pysyvästi Ruotsiin, tulee pääpaino heitä koskevissa viranomaistoimenpiteissä olemaan Ruotsin puolella. Vanhuspalaajien määrän ollessa suhteellisen pieni, ei heidän muutostaan aiheutu Suomelle ja sen yksittäisille kunnille kovinkaan suurta rasitusta. Vanhuksille itselleen muutto voi sen sijaan olla hyvin vaikea ja tuskallinen tapahtuma. Siksi on tärkeää, ettei heidän muutostaan aiheutuvia ongelmia vähätellä. Vaikeuksien ilmetessä viranomaisten tulisi tehdä kaikki voitavansa heidän auttamisekseen. Tämä edellyttää myönteistä asennoitumista ja kykyä eläytyä muuttajan asemaan.

Lähteet

Haavlo-Mannila, Elina (1986): Äldre finländska invandrare i Sverige. Socialstyrelsens redovisar 1986:5. Stockholm.

Invandrare i Stockholms län, 8. Hälsa och vård. Rapport 1985:8. Regionalplanekontoret, Stockholms läns landsting. Stockholm.

Korkiasaari, Jouni (1986): Paluumuuttajat sosiaali-, terveys- ja työvoimapaalvelujen käyttäjinä. Sosiaaliliikallituksen julkaisuja 14/1986 - Lääkintöhallituksen julkaisuja 88/1986. Helsinki.

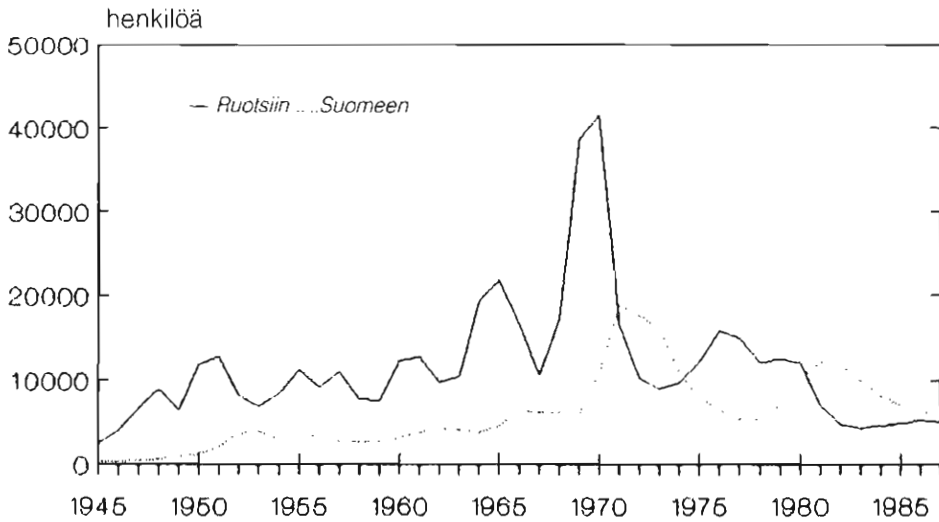
Reinans, Sven (1988): Finländare i Sverige 1985-2015. Teoksessa Sverigefinländarna år 2000. En seminarierapport. Rapport nr 10. Delegationen för invandrarforskning (DEIFO). Stockholm.

Sveriges officiella statistik (SOS): Befolkningsförändringar 1970-87, del 3. Statistiska centralbyrån Stockholm.

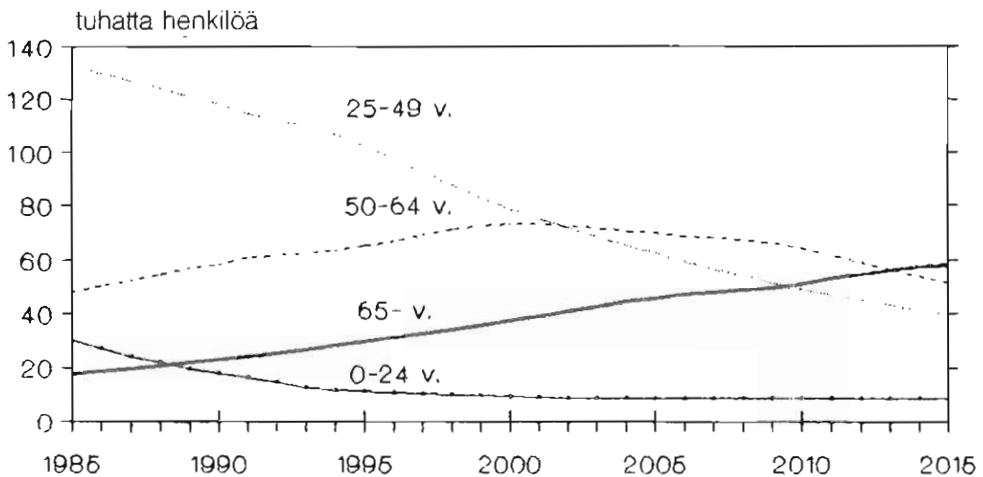
Sveriges officiella statistik (SOS): Folkmängd 1980-87, del 2 och 3. Statistiska centralbyrå, Stockholm.

Vanhus muuttajana Ruotsin ja Suomen välillä (1985). Sosiaalihuollituksen raportisarja 13/1985 Helsinki.

Suomen ja Ruotsin välillä vuosina 1945-87 muuttaneet



Suomessa syntyneiden henkilöiden määrä Ruotsissa ikäryhmittäin vuosina 1985-2015 (ennuste)★



*Ennuste edellyttää, että muuttajien määrä, ikä ja sukupuoli pysyvät samanlaisina kuin vuonna 1985.